

SÁROSI GYULA KISEBB KÖLTEMÉNYEI, PRÓZAI MUNKÁI ÉS LEVELEZÉSE

Bevezetéssel és jegyzetekkel közléteszi Bisztray Gyula. Akadémiai Kiadó.
1954. 644. lap. A Magyar Irodalmi Tár sorozatban

Az Arany Trombita után Sárosi kisebb költeményeinek bő válogatását, legfontosabb prózai munkáit és teljes ránk maradt levelezését adta ki Bisztray Gyula a Magyar Irodalmi Tár sorozatban. A kiadvány teljes tudományos apparátussal elkészített kritikai kiadás, a válogatásból kimaradt költemények és prózai dolgozatok lelőhelyének megjelölésével és valamennyi közölt és nem közölt verses és prózai írás filológiai adatait tartalmazó jegyzetekkel. A költő szövegeit a kiadónak egy százoldalas értékelő tanulmánya vezeti be. Egyszóval, a kötet felépítése hasonló az Arany Trombita kiadásához.

Sárosinak a főművén kívüli munkássága is megérdemli, hogy az Akadémia kiadja tudományos apparátussal. (Más kérdés az, hogy nagy klasszikusaink kritikai kiadása még sokkal sürgetőbb feladat!) Nemcsak Sárosi lírájának néhány valóban szép és méltán antologizált vagy antologizálható darabja (*Ingeborg, önszületésnapján, Babylon imája, Börtönben, Verhőr, Az én aratásom*) indokolja ezt a publikációt, hanem levelezésének sok kortörténeti vonatkozása is. Leveleiből Vörösmarty, Eötvös, Bajza, Pulszky Ferenc, Vachott Sándor, Szemere Miklós nevei tűnnek elénk. Sárosi második vonalbeli költő, de talán éppen ezért tanulmányozhatjuk költészetének alakulásán a nagyok diktálta ízlésirányok útját, hatását a harmincas évek végétől 1861-ig, költőnk halála évéig. Nem véletlen, hogy az Arany Trombitáról és a szóban forgó kötetéről eddig megjelent kritikák — Bóka László¹, Orosz László² Németh Géza³ és Gergely Gergely⁴ cikkei — olyan fontos irodalomtörténeti kérdésekhez szólnak hozzá, mint a népiesség és a Vörösmarty—Bajza-féle hagyomány Bach-korszakbeli továbbélésének kérdése! Annyit máris megállapíthatunk, hogy Bisztray Gyula pontos szövegközlése, alapos bevezető tanulmánya, és a jegyzet-apparátusban feltárt gazdag anyaga komoly hozzájárulást jelent ahhoz, hogy Sárosi oldaláról jobban megközelítsük ezeket az igen fontos irodalomtörténeti kérdéseket!

Mindenesetre, és itt igazat kell adnunk NÉMETH GÉZA bírálatának — kár, hogy Sárosi összegyűjtött lírai termése és az Arany Trombita külön kiadásban jelentek meg. Pontosabban nem annyira az a sajnálatos, hogy külön kötet az Arany Trombita és külön kötet a kisebb költemények: a

¹ MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. 1951. I. k. 3—4. sz. 412—417. 1.

² Irodalomtörténet. 1951. 242—246. 1.

³ Irodalomtörténet. 1955. 2. sz. 206—214. 1.

⁴ Irodalomtörténeti Közlemények. 1955. 1. sz. 131—134. 1.

lírai és az epikai darabok szétválasztása más kritikai kiadásokban is szokásos. A baj ott van, hogy — nem Bisztray hibájából, hanem a kiadás körülményei folytán — a Sárosiról szóló értékelő tanulmány és fejlődésrajz, valamint a bibliográfia és a művekre vonatkozó egyéb filológiai megjegyzések is két részre szakadtak. Ilyen módon Sárosi életrajza az Arany Trombita elé került, viszont költői fejlődésének korszakolása és bemutatása a második Sárosi-kötet elé, s így az olvasónak két önálló tanulmányt kell együttesen olvasnia, hogy képet kapjon Sárosiról. Ezek közül egyik sem lehetett teljes, sőt a kettő együtt sem lehetett az, mert a tanulmány szerzője kénytelen volt mellőzni a hosszabb kapcsolásokat az Arany Trombita és a lírai termés között, nehogy ismétlje önmagát. Márpedig pl. Sárosi népiességének kérdését csak az Arany Trombita és a kisebb költemények együttes elemzésével lehet megválaszolni. Ennek alapos vizsgálata elősegíthetné a Sárosi jelentőségén túlmutató irodalomtörténeti problémák megoldását is. Bisztray Gyula így mindkét esetben kénytelen volt korlátozni önmagát, — hangsúlyozza is, hogy nem monográfiát ír, csak bevezető tanulmányt. Így aztán számos életrajzi kérdésben a régebbi biográfiákra vagyunk utalva.

Bisztray mindenekelőtt megállapítja Sárosi fejlődési korszakait (1. Az eperjesi évek : 1832—1840, 2. Az aradi évek : 1841—1848, 3. A forradalom és szabadságharc, 4. A bujdosás és fogság évei : 1849—1855 és 5. Az utolsó évek : 1856—1861.). E korszakokon keresztül mutatja meg Sárosi költészetére Bajzának és — kit Sárosi mesterének vallott — Vörösmartynak a hatását, majd azt a folyamatot, ahogyan a Petőfitől eleinte idegenkedő, reá, mint vetélytársra féltékenykedő Sárosi Petőfi népies irányának a hatása alá kerül a negyvenes években, még inkább a forradalom ihletet kiteljesítő időszakában, majd némi intervallum után az ötvenes évek végén ismét. Hogy Sárosi útját így lehet megközelíteni, ez annak a nagyon fáradságos és pontos filológiai munkának köszönhető, amelyet Bisztray e kiadás előkészítése közben végzett a Sárosi-versek szövegének és időrendjének kritikai megállapításával.

Mind a két szempontból Bisztraynak igen sok tennivalója volt. Sárosi ugyan 1858-ban kiadott egy gyűjteményt *Költemények Sárosi Gyulától* címen, de verseit nem időrend, hanem témakörök szerint csoportosította. Még jobban összebonyolította a verskronológia kérdését Abafi Lajosnak az eddig általánosan használt Sárosi-kiadása, szövegrontásaival, önkényes csoportosításával. Kihasználtságait, pontatlanságait már Széchy Károly is megróttá az 1889-ben kiadott Sárosi-albumban. Megnehezítette Bisztray munkáját az is, hogy Sárosi írásainak jelentős részéről nem maradt fenn kézirat (néhány talán az aradi emlékmúzeumban lappang). Ahol van kézirat, ott gondosan fel is használja Bisztray a szövegromlás korigálására (pl. *Költői látogatás a Sasnál*), sajnos nem mindig hivatkozik rá (*Tavas*). Kézirat vagy Sárosi által jóváhagyott kiadás hiányában értelem vagy versmérték szerint javít (*Báró Wesselényi Miklós, Börtöndal I.*), változtatásai teljesen valószínűek. A történelmi körülmények és a változatok beható elemzése alapján állapította meg néhány esetben a költemény eredeti címét az Abafi által helytelenül közölt cím helyett (*Az Újépületben*).

Már Sárosi szövegeinek helyreállítása is komoly értéke Bisztray munkájának, még nagyobb mértékben az a versek kronológiájának megállapítása. Nem lehet eléggé értékelni azt a körültekintő munkát, mellyel Bisztray ebben a zűrzavarban rendet tudott teremteni. A meglevő és hozzáférhető kéziratok — úgy látszik kevés támpontot tudtak adni az időpontok meghatá-

rozásához. Azoknál a verseknél, amelyek Sárosi életében folyóiratban vagy más a datálást elősegítő kiadványban nem jelentek meg, Bisztray a tárgyi vonatkozásokat vette alapul. Ezeknek felkutatásában és kapcsolatba hozásában nagy alaposággal, leleményességgel és biztos ítélőképességgel járt el.

A kronológia mellett meg kell említenünk a mintaszerűen alapos és részletkérdésekre is kitérő jegyzetapparátust. Abafi hiányos megjegyzései itt is kevés támpontot nyújthattak, a jegyzeteket részben az életrajzi adatok felhasználásával, a kortársi visszaemlékezések alapján, nagy részben pedig önálló kutató munkával kellett Bisztraynak összeállítania. Bisztray Abafinak sokszor félrevezető tévedéseit meggyőzően cáfolja (pl. a *Koronázás* vagy a *Farsangi dal* c. verssel kapcsolatban). Az utóbbi esetében a jegyzet Illésy György és Rákosi László feljegyzéseire hivatkozik, azonban nem jelöli meg ezek lelőhelyét. Az olvasó a kötet végén található Bibliográfia alapján a Zalai Közlönyben, illetőleg a Hortobágyban közölt cikkekre gondol, de ezeknek az adatoknak a kikeresése nehézkes, már azért is, mert a Bibliográfia — egyébként helyesen — időrendi s nem alfabétikus. Nem lett volna egyszerűbb a jegyzetben is közölni a szóbanforgó megemlékezések könyvészeti lelőhelyét? Az ismétlések elkerülésének gondja néha túlzás: a *Babylon imája* keletkezési körülményeit úgy tudjuk csak megérteni, ha előrelapozunk a bevezető tanulmányban foglalt egyébként igen szép elemzésig, pedig egy-két mondat hozzáfűzve Leövey Klárának a jegyzetben idézett visszaemlékezéséhez, mindent azonnal megvilágított volna.

Joggal állapították meg az új kiadás bírálói (Németh Géza, Gergely Gergely), hogy Bisztray jegyzetelése egyenesen mintaszerű az efféle kiadványok számára. Gondoljunk pl. az Ingeborg-vers tartalmazó jegyzetére. Beszámol Tegnér magyarországi fordításairól, megvilágítja, hogy miért használt Sárosi ilyen szokatlan álnevet. Eloszlatja az evvel kapcsolatos balhiedelmeket, s közli azt az általa felkutatott Sárosi-levelet, amely perdöntő bizonyíték az álnév mellett: budweissi internálása idején Sárosi számára „Ingeborg úr” címre érkeztek a baráti levelek! Bisztray a versek tárgyi hátterét sokszor az egykorú sajtó alapos feldolgozása révén állapítja meg (*Krinolin*), máskor pedig úgy, hogy meglepő filológiai egyezésekre bukkan (*Fölséges hazugság*).

NÉMETH GÉZA bírálatában felmerült az a részben jogosult kifogás, hogy a bő jegyzetapparátus felesleges magyarázatokat is tartalmaz. Nem indokolt pl. Walter Scottról, Wesselényi Miklósról lexikonszerű jegyzeteket közölni egy tudományos kiadásban. Vannak valóban ilyen felesleges magyarázatok a kiadványban, de ezeknek is vannak hasznos vonatkozásai. Nem indokolt Damjanicsról lexikonszerű feljegyzést közölni, de helyes kiemelni, hogy Sárosival rokoni kapcsolatban állt (491. l.). A Racine-jegyzet annyiban indokolt, amennyiben Pradont, ezt a kevésbé ismert újklasszikus francia költőt magyarázza (520. l.). Szükségtelen megírni Teleki Lászlóról azt, hogy ő volt A kegyenc írója, de jó lett volna legalább utalni öngyilkosságának körülményeire, mert erre vonatkozik a vers (537. l.). Túlzás Rousseaut, Ermenonville-t magyarázgatni, de helyes felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy ezek a nevek Csokonaiból kerültek bele Sárosi versébe (492. l.). Az „Ó-aradi Maradi Mihályról” írt satírával kapcsolatban helyénvaló a „thorni csillagászról” megmondani, hogy Kopernikuszról van itt szó, de felesleges részletezni, hogy ő a heliocentrikus világkép megalkotója (477. l.). Ki kell viszont emelnünk Sárosi ajánlásainak beható megvilágítását, itt legtöbbször kevésbé közismert személyekről van szó. Hiányolhatjuk az *Elojza Abelardhoz* c. versben szereplő

ritka nyelvújítási szavak, (jeleny, hasony, 552. ill. 561. sor) továbbá *A hölgyek hölgye* c. vers helyneveinek (Wisla partja) a magyarázatát. *A valódi bölcs* c. jelmondatszerű vers jegyzetében Bisztray döntő bizonyítékot hoz fel arra, hogy az e verssel ellátott Sárosi-arckép nem 1856-ból, hanem 1857-ből való. Nem mondja meg viszont azt, hogy miért az 1856-os termésbe sorolta be ezt a költeményt.

Bisztraynak a versek pontos szövegét, kronológiáját és keletkezési körülményeit sikeresen meghatározó lelkiismeretes és gondos kutató munkája az alapja Sárosi fejlődése esztétikai-kritikai megrajzolásának. NÉMETH GÉZA bírálatában találóan mutat rá arra, hogy két irányzatnak, a népiességnek és Vörösmarty és Bajza irányának egymást fel-felváltó hatását és egy-egy komoly irodalmi értékben végbemenő kiteljesülését (Arany Trombita, Ingeborg-vers) figyelembe véve lehet Sárosi képét megrajzolni. Bisztray bevezető tanulmánya ezt a feladatot nagy vonásokban meg is oldja, csak nem eléggé plasztikusan, hangsúlyozottan, s főleg sok helyütt Sárosit kissé túlértékelő módon. Sárosi népiessége a kétségtelenül megállapítható Petőfi hatások ellenére, alapjában véve reformkori értelmezésű népiesség, egyfelől lehajlás a néphez, másfelől valamilyen könnyebb hangnemmél, a humor valamiféle válfajával kapcsolatos. Az Arany Trombita megköltésekor ott szerepelt mind a két tendencia: a néphez akart szólni, satirikus célzattal, pamfletszerűen. Ez magyarázza a költemény csattanós, közmondásos magyarságát, mehökkentően tökéletes rímelését, rím-meglepetéscsinek sorozatát. A satirikus célzat érthetővé teszi pl. az Antimondolat „népiességének” a kiaknázását is. Igazságtalan lenne azonban elhallgatni, hogy már ekkor eljut olykor-olykor Sárosi a népies hangnemből a tiszta és szép pátoszig, mint pl. a debreceni trónfosztó országgyűlés leírásában.

Nem meglepő tehát, hogy amikor azután a téma nem volt satirikus, a feladat pedig nem volt a néphez való közvetlen szólás — Sárosi ismét Vörösmarty és Bajza nyomdokain fejlődik tovább és így írja meg a *Börtönben*, a *Babylon imája*, az *Ingeborg, önszületésnapján* című méltán értékelt verseit. A népiesség hatása azonban nem múlt el teljesen, ezekben a versekben a hang egyszerűbb, közvetlenebb, mint az előző korszakok lírai darabjaiban. Persze némelyik versében Sárosi visszasüllyed az almanach-líra legrosszabb korszakába is, ilyen pl. *Feléd, feléd* mesterkéltnél képeivel, concetti-szerű szerkezetével, a „bájhíd” és „ragyív” szóösszetételekkel. Sárosinak a költészetében a népiesség ismét uralkodóvá válik fogságából való szabadulása után, de ez a népiesség már Lisznyaiék kelmeiségével mutat fel rokon vonásokat.

Petőfi hatása Sárosi szabadságharc utáni lírájában nemcsak a stílus egyszerűsödése, tisztulása tekintetében mutatkozik meg, hanem szerkezeti vonatkozásokban is, mégpedig a refrén, főleg a variálódó refrén meglehetősen szerencsés használatában. Jó példák erre az *Átok a honárulóra*, Sárosi Görgey-ellenes verse, az *Ostromállapot* és maga az Ingeborg-vers is.

A szabadságharc utáni költészetében Sárosi, sajnos, a képalkotás területén is el-elcsúszik Lisznyaiék irányába, a petőfis képgazdagság, képvariáció képzavar lesz nála, nem is egyszer. A *Bányász vagyok...* c. versben pl. a szerelem hol a bánya kincse, hol maga a bányász... A *Tavaszi* c. vers egyébként emelkedett mondanivalója is a képeknek ilyen, a zavarosságig menő torlódása miatt nem tud érvényesülni.

Ki kell azonban emelni Sárosi élete utolsó évének lírai termését. 1861-ben írt verseiben egészen Aranyra, Tompára emlékeztető tiszta hangot tudott

megütni. *Az én aratásom* nemcsak „Sárosi lírájának egyik legértékesebb gyöngyszeme”, de a kor lírai költészetében is érték. Az *Utolsó levél* homályossága sem hat többé képzavarnak, hanem inkább hangulatébresztő sejtelmességnek.

Sárosinak értékei, hibái is tanulságosak, korjellemzők. Helytelen lenne azonban elhallgatni, hogy elsősorban nem irodalomtörténeti jelentősége, hanem emberi és írói magatartásának tiszteletreméltó következetessége tette indokoltá emlékének ilyen nagy tudományos előkészületet kívánó kiadásokban való megörökítését. Hűsége a nagy 1848-hoz, mint Bisztray írja értékelése végén: „a Szabadság és Igazság egynek felfogott eszményéhez”, mely — ami ritka már e korban — a világszabadságot is jelenti: budweissi száműzetése idején cseh nyelvre írja át a Szózatot, úgyhogy a csehek számára is szabadságdal legyen.

Még néhány filológiai természetű megjegyzést szeretnék tenni a kiadásról.

A versek közlésében Bisztray az Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának határozata szerint jár el: Sárosi 1848 előtti költeményeiből bő válogatást ad (111-ből 66-ot vesz fel), a későbbi költeményeket mind közli. Ezt az eljárást helyesnek tartom, ilyen nagy tudományos apparátussal készült kiadás esetében nem lett volna indokolt a további selejtezés.

A tizenhat képmelléklet, Sárosi-portrék, első kiadások címlapjai jól válogatottak, jellemzőek. A kézirat-faksimilek közül egyik sem képviseli a sümegi gyűjteményt, pedig jó lett volna, ha erről is kapunk valami képet. A képanyagot különben egy gazdag Sárosi-ikonográfia egészíti ki.

Jó lett volna, ha Sárosi kézírásáról, helyesírásáról is tesz néhány megjegyzést Bisztray, az Arany Trombita kiadásában erről is olvashattunk néhány érdekes megállapítást.

A versek variánsait Bisztray nem sorok, hanem az egyes lelőhelyek szerinti csoportosításban adja. A hagyományos, sorok szerinti beosztás véleményem szerint áttekinthetőbb, különösen, ha a verssorokat következetesen megszámozzuk. A kritikai kiadásokkal szemben általában támasztott igényeken túlmenően Bisztray az egyes művek későbbi, a költő halála utáni megjelentetéseiről is számot ad. Ez több szempontból is igen hasznos eljárás: 1. láthatjuk, hogy a költő milyen verseit foglalta antológiákba az utókor; 2. megmutatja ez az eljárás a szövegromlások útját is, aminek Sárosi esetében politikai vonatkozásai is vannak; 3. bizonyos esetekben hozzásegít bennünket, hogy lappangó vagy elveszett kézirat-variánsokra következtessünk (pl. a *Babylon imája* c. vers 1876. évi kiadása az *Életképekben*).

További komoly értéke Bisztray kiadásának az egyes darabok lelőhelyeit behatóan és áttekinthetően tárgyaló fejezet, az elveszett és a tévesen Sárosinak tulajdonított versekről szóló részlet, a kronológiai sorrendű Sárosi bibliográfia és — a Sárosi utóéletét tárgyaló és az erre vonatkozó költeményeket is közlő fejezet.

Sárosi írásainak, különösen levelezésének kortörténeti vonatkozásai miatt hasznos lett volna egy névmutatót is csatolni a kötethez.

Összegezve: Bisztray munkájával egy anyagában kimerítően alapos, módszereiben tanulságos kiadvánnyal gyarapodott kritikai kiadásaink irodalma.

Horváth Károly